

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансових технологій та банківського бізнесу

КАПУЦАК Вадим Юрійович

Фінансове забезпечення державних соціальних програм: аналіз та напрями оптимізації / Financial support for state social programs: analysis and directions for optimization

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи СЗм-21
В. Ю. Капуцак

Науковий керівник:
д.е.н., професор, О. В. Кнейслер

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту:

" " 20__ р.

Завідувач кафедри

О. В. Кнейслер

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

АНОТАЦІЯ

Капушчак В.Ю. Фінансове забезпечення державних соціальних програм: аналіз та напрями оптимізації. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

Випускна кваліфікаційна робота присвячена теоретичним і практичним аспектам фінансового забезпечення державних соціальних програм в Україні; визначенню напрямів підвищення ефективності фінансового забезпечення державних соціальних програм в умовах сучасних викликів, враховуючи особливості соціально-економічного розвитку в умовах війни; аналізу проблем фінансового забезпечення державних соціальних програм в Україні за умови дефіциту фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансування, соціальні програми, соціальні видатки, соціальне забезпечення.

ANNOTATION

Kapushchak V.Yu. Financial support for state social programs: analysis and directions for optimization. - Manuscript.

Research on education and the Master level specialty 232 – «Social security». - West Ukrainian National University, Ternopol, 2025.

The final qualification work is devoted to the theoretical and practical aspects of financial support for state social programs in Ukraine; identifying areas for increasing the effectiveness of financial support for state social programs in the face of modern challenges, taking into account the peculiarities of socio-economic development in wartime; analysis of the problems of financial support of state social programs in Ukraine under the condition of a shortage of financial resources.

Keywords: financing, social programs, social expenditures, social security.

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ	7
1.1. Сутність та види державних соціальних програм	7
1.2. Особливості реалізації та фінансового забезпечення державних соціальних програм	14
Висновок до розділу 1.	22
Розділ 2. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ	23
2.1. Система індикаторів фінансового забезпечення державних соціальних програм	23
2.2. Аналіз фінансування ключових державних соціальних програм	34
Висновок до розділу 2.	40
Розділ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ В УМОВАХ ВІЙНИ	41
Висновок до розділу 3.	47
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні в умовах воєнного стану, сформували безпрецедентні виклики для системи державних фінансів та механізмів соціального захисту населення. Зростання масштабів внутрішнього переміщення населення, руйнування інфраструктури, зміна структури зайнятості, зниження доходів громадян, зростання бідності та диференціації добробуту істотно підвищили навантаження на державний бюджет. У таких умовах фінансове забезпечення соціальних програм стає ключовим інструментом підтримки вразливих категорій населення, збереження соціальної стабільності та забезпечення стійкого розвитку держави.

Соціальні програми - це комплекс заходів, спрямованих на реалізацію конституційних гарантій громадян у сфері соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціальних послуг та соціальної підтримки. Ефективність їх функціонування значною мірою залежить від достатності фінансових ресурсів, прозорості їх розподілу, результативності бюджетних видатків та здатності держави адаптувати соціальну політику до динамічних змін соціально-економічних умов.

У контексті війни, зростання дефіциту бюджету, необхідності раціонального використання обмежених ресурсів та підвищення вимог до адресності соціальної підтримки, питання оптимізації фінансового забезпечення соціальних програм набуває особливої наукової й практичної значущості. Наявні диспропорції у розподілі коштів, недостатній рівень цифровізації процесів, фрагментарність програм, дублювання функцій різними установами та низький рівень оцінки ефективності видатків зумовлюють потребу в глибокому аналізі та вдосконаленні фінансових механізмів соціальної сфери.

Саме тому дослідження теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення державних соціальних програм є надзвичайно актуальним та відповідає стратегічним цілям держави щодо посилення соціальної безпеки,

підвищення ефективності бюджетної політики, впровадження європейських стандартів соціального захисту та забезпечення стійкості суспільного розвитку.

Порушена тематика знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких варто виокремити Л. Баранник, Л. Васечко, Л. Івашову, М. Мальованого, А. Огінську, А. Клименко та інших дослідників. У їхніх наукових роботах значну увагу приділено питанням функціонування, розвитку та фінансового забезпечення соціальної сфери та соціального захисту. Теоретичні та прикладні аспекти удосконалення механізмів фінансування державних соціальних програм розглядаються у працях таких українських науковців, як О. Степанова, А. Дюк, Л. Лисяк та низка інших дослідників.

Метою роботи є комплексний аналіз фінансового забезпечення державних соціальних програм в Україні та розроблення науково обґрунтованих напрямів оптимізації їх фінансування.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання таких **завдань**:

- розкрити теоретичні засади фінансового забезпечення соціальних програм та їх роль у системі соціальної політики держави;
- охарактеризувати механізми бюджетного фінансування державних соціальних програм;
- здійснити аналіз сучасного стану фінансування основних державних соціальних програм;
- дослідити проблеми та дисбаланси фінансовому забезпеченні державних соціальних програм в умовах воєнного стану;
- оцінити ефективність діючих механізмів фінансування державних соціальних програм;
- визначити стратегічні та тактичні напрями оптимізації фінансового забезпечення соціальних програм в Україні.

Об'єктом дослідження є процес фінансового забезпечення державних соціальних програм в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні основи та практичні аспекти фінансового забезпечення державних соціальних програм.

Методи дослідження ґрунтуються на загальнонаукових і спеціальних методах економічного аналізу, таких як: порівняльний аналіз, статистичний метод, методи групування, економіко-математичні методи, логічний та системний аналіз, структурно-динамічний аналіз, графічний метод, абстрактно-логічний метод для узагальнення результатів.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, офіційні дані Міністерства фінансів України, Державної служби статистики, Кабінету Міністрів України, матеріали Світового банку, Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, аналітичні звіти, наукові статті, монографії та дослідження вітчизняних і зарубіжних учених.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні сутності фінансового забезпечення державних соціальних програм у кризових умовах та обґрунтуванні системи заходів з оптимізації їх фінансування, що враховує сучасні виклики воєнного часу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформованих рекомендацій органами державної влади та місцевого самоврядування при вдосконаленні механізмів розподілу фінансових ресурсів на реалізацію державних соціальних програм.

Апробація результатів роботи. Основні положення і результати дослідження обговорювалися і були опубліковані в збірниках тез кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу в 2025 році.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 45 найменувань. У роботі подано 3 таблиці та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

1.1. Сутність та види державних соціальних програм

Соціальна програма у сучасному розумінні являє собою системно сформований комплекс взаємопов'язаних проєктів, заходів та організаційних рішень, спрямованих на досягнення визначеної стратегічної мети та отримання соціально значущих результатів. Актуальні завдання соціальної політики держави мають бути закріплені у формі відповідних програмних документів, які містять чітко визначену мету, виконавців, часові межі реалізації, ресурси та критерії оцінювання результативності. Запровадження соціальних програм дало змогу сформуванню багатовимірної структури суспільних пріоритетів, що забезпечує орієнтацію державної політики на підвищення добробуту населення.

Основним призначенням соціальних програм є забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян, посилення їх соціального захисту, створення умов для підвищення рівня та якості життя.

У науковій літературі соціальна програма визначається як система взаємоузгоджених заходів, згрупованих за цілями, ресурсним забезпеченням, виконавцями та строками виконання в межах певної території чи галузі соціальної сфери. Такі програми спрямовані на вирішення ключових соціальних проблем, зокрема зниження рівня бідності, скорочення смертності, зменшення кількості бездомних осіб тощо. Соціальний та соціально-економічний ефект їх реалізації, як правило, проявляється у покращенні якості життя населення та соціальному розвитку держави загалом.

Соціальні програми доцільно розглядати як сукупність цільових проєктів, орієнтованих на досягнення стратегічних цілей та подолання певних соціальних

диспропорцій, при цьому їх реалізація базується на принципах ефективного управління бюджетними ресурсами. Історично перші державні соціальні програми були започатковані в Німеччині наприкінці ХІХ століття. Сьогодні аналогічні програми функціонують у більшості країн світу, хоча відрізняються між собою за масштабами охоплення населення, особливостями фінансування, рівнем державного контролю та спектром наданих пільг і послуг. У загальному вигляді їх поділяють на три групи: програми соціального захисту та забезпечення, соціально-демографічні програми, програми у сфері охорони здоров'я та комплексні програми з подолання бідності. Зміст, види та обсяг соціальних програм визначаються особливостями цільових груп населення, на задоволення потреб яких вони орієнтовані.

Отже, визначимо сутнісні характеристики державних соціальних програм.

Так, О. Макарова визначає «соціальну програму як систему взаємопов'язаних дій або заходів, спрямованих на досягнення певних результатів у соціальній сфері, забезпечену матеріальними та організаційними ресурсами».

Е. Лібанова визначає «державну цільову програму як комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням» [2, с. 9].

І. Євдокимова трактує «соціальну програму як спосіб постановки управлінської задачі, виходячи із стратегічних цілей розвитку соціальної системи й актуальних проблем її функціонування, а також вибір найбільш ефективного варіанта їх вирішення, включаючи цільовий розподіл ресурсів» [40].

О. Маліновська зазначає, що «соціальна програма - це сукупність конкретних проектів, що в загальному є націлені на досягнення стратегічних

цілей та вирішення певної соціальної проблеми, використовуючи принцип ефективного управління бюджетними коштами» [41].

О. Тулай визначає «соціальну програму як послідовність заходів, спрямованих на досягнення певної соціальної цілі (розв'язання соціальної проблеми)» [3].

На нашу думку, соціальна програма - це системно організований комплекс взаємопов'язаних заходів, проєктів і управлінських рішень, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми або поліпшення умов життєдіяльності певних груп населення, що реалізується в установлені строки та забезпечується відповідними фінансовими, матеріальними й організаційними ресурсами.

У науковій літературі поняття «соціальна програма» розглядається багатогранно, що зумовлено різними підходами дослідників до її структури, цілей, змістового наповнення та функціонального призначення. Аналіз наявних трактувань дозволяє виокремити кілька ключових підходів до визначення сутності соціальної програми, кожен з яких акцентує увагу на певних її аспектах.

Отож, практико орієнтований підхід - акцент робиться на практичних діях та операційній складовій програми. Програма розглядається передусім як послідовність заходів, що мають чіткий алгоритм виконання та ресурсну підтримку. Ключові ознаками підходу є фокус на конкретних діях і заходах; ресурсне забезпечення як обов'язкова умова; орієнтація на досягнення соціального результату.

Комплексний підхід, підкреслює системність і взаємопов'язаність завдань, що входять в програму, та їх інтеграцію у загальну соціальну політику держави. В основі підходу - комплексність програмних заходів; обов'язкове узгодження з бюджетною політикою; чітка координація виконавців та строків реалізації; спрямованість на вирішення стратегічно важливих проблем.

Управлінський підхід ґрунтується на управлінській логіці програмування та прийнятті рішень. За даним підходом - розуміння програми як інструмента

управління; орієнтація на стратегічні цілі соціального розвитку; оптимізація ресурсного розподілу; необхідність вибору найефективнішої моделі вирішення соціальних проблем.

Функціональний підхід, базований на результативності та функціональному призначенні соціальної програми. В основі підходу - чітка орієнтація на кінцеву соціальну мету; логічно вибудована послідовність заходів; результат як основний критерій ефективності програми.

Аналіз наведених трактувань дає змогу виокремити декілька спільних рис, властивих усім підходам:

- орієнтація на вирішення конкретної соціальної проблеми;
- наявність системної побудови програми (цілі - завдання - заходи - ресурси - результати);
- забезпечення фінансовими та організаційними ресурсами;
- спрямованість на підвищення рівня соціального захисту та покращення добробуту населення.

Водночас відмінності між підходами проявляються у рівні деталізації, домінантному акценті - діяльнісному, управлінському, проєктному чи результативному, а також у ступені орієнтації на стратегічні чи оперативні завдання та цілі.

Узагальнюючи наукові підходи до трактування соціальної програми, можна визначити низку ключових критеріїв, за якими ідентифікується її зміст та функціональне призначення. До таких критеріїв належать:

- чітка спрямованість на розв'язання конкретної соціальної проблеми або мінімізацію її негативних наслідків;
- наявність визначеного цільового контингенту, на який спрямовується програмний вплив;
- забезпеченість необхідними фінансовими, матеріальними, кадровими та організаційно-управлінськими ресурсами.

Цілі соціальних програм та очікувані соціальні результати формуються у контексті загальної соціальної політики держави, яка визначає пріоритети та

стратегічні орієнтири соціального розвитку. Обсяги фінансового забезпечення, інституційні механізми реалізації, масштаб охоплення населення та інші параметри соціальних програм узгоджуються з бюджетною політикою, оскільки саме вона визначає можливості та межі державної підтримки.

Структурно-організаційна модель будь-якої соціальної програми включає комплекс взаємопов'язаних елементів: формування цілей, визначення завдань, ресурсне забезпечення, механізми реалізації, систему моніторингу та індикатори оцінювання результативності. Узагальнена схема такої моделі зазвичай подається у вигляді структурної діаграми (рис. 1.1), що відображає основні компоненти та взаємозв'язки між ними.

Рис. 1.1. Модель формування соціальних програм

У процесі формування та виконання соціальних програм бере участь широкий спектр суб'єктів. Провідну роль відіграють органи державної влади та

місцевого самоврядування, які здійснюють розроблення програм, забезпечують їх фінансове наповнення та організують практичну реалізацію. Водночас важливими учасниками програмних процесів є недержавні організації соціального спрямування, благодійні та волонтерські інституції, які можуть виконувати окремі функції або виступати партнерами державних органів. Законодавчі, виконавчі та судові органи влади забезпечують визначення нормативно-правової бази, стратегічних завдань, інституційних повноважень та механізмів контролю в соціальній сфері.

Спрощено програмний цикл можна подати як послідовність кількох взаємопов'язаних етапів:

1 етап - ідентифікація соціальної проблеми, аналіз умов її виникнення та оцінювання можливих шляхів подолання. На цьому етапі здійснюється діагностика проблемної ситуації, визначення масштабів і причин соціальної диспропорції, формування дерева проблем та попереднє оцінювання доцільності програмного втручання.

2 етап - розроблення та ухвалення соціальної програми. Передбачає формування мети, завдань, очікуваних результатів, вибір інструментів впливу, обґрунтування ресурсного забезпечення, визначення відповідальних виконавців та затвердження програми у встановленому порядку.

3 етап - реалізація заходів соціальної програми. Охоплює практичне виконання передбачених дій, використання фінансових ресурсів, координацію діяльності суб'єктів та управлінсько-організаційний супровід.

4 етап - моніторинг і оцінювання результативності програми. Включає збір інформації про хід виконання, аналіз проміжних результатів, порівняння фактичних показників із запланованими індикаторами та визначення ефективності використання бюджетних коштів.

5 етап - ухвалення рішень щодо подальшої долі програми. Залежно від отриманих результатів приймається рішення про продовження, коригування окремих заходів або припинення програми, а також формуються рекомендації щодо удосконалення подальших програмних циклів.

Таким чином, формування та реалізація соціальних програм є складним багаторівневим процесом, що передбачає інтеграцію цілей соціальної політики, ресурсного потенціалу та інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення соціального розвитку та підвищення добробуту населення.

Фундаментальним принципом формування державних соціальних програм є відповідальність держави за встановлення та дотримання певних соціальних стандартів. Саме ці програми формують мінімально допустимий рівень соціальної захищеності, виступаючи показником ефективності реалізації державою соціальних гарантій для громадян. Їх фінансування базується на механізмах перерозподілу доходів, а масштаб охоплення соціально-демографічних груп залежить від моделі соціальної системи.

У процесі розроблення соціальних програм важливим орієнтиром виступають соціальні нормативи, які дозволяють обґрунтувати необхідні заходи та обсяги фінансового забезпечення. Результативність програм значною мірою визначається не лише якістю їхнього проєктування і рівнем фінансування, а й ефективністю організації управління, включаючи раціональний розподіл функцій між органами державної влади різних рівнів. У сучасних умовах дедалі більше повноважень у реалізації соціальних програм передається органам місцевого самоврядування, що відповідає принципам децентралізації та сприяє підвищенню адресності підтримки. Кризові соціально-економічні обставини, зокрема ті, що спричинені воєнними діями, посилюють потребу в масштабних, системно структурованих і орієнтованих на довгостроковий ефект соціальних програмах.

Об'єктами соціального програмування можуть виступати окремі регіони, територіальні громади, галузі соціальної сфери або окремі соціально вразливі групи населення, залежно від характеру й масштабів соціальних викликів, які необхідно вирішити.

Як встановлено у проведеному дослідженні, соціальні програми доцільно розглядати у двох взаємодоповнюючих вимірах. По-перше, вони виступають концептуальною моделлю підвищення рівня соціального добробуту держави, у

межах якої визначаються стратегічні пріоритети суспільного розвитку. Такі концептуальні підходи формують методологічне підґрунтя для розроблення комплексних програмних документів соціального розвитку країни.

По-друге, соціальні програми функціонують як спеціалізовані програмні інструменти, у яких конкретизовано цілі та завдання певного етапу суспільного розвитку, визначено критерії їх досягнення, а також сформовано перелік соціальних заходів, спрямованих на задоволення потреб окремих категорій населення.

1.2. Особливості реалізації та фінансового забезпечення державних соціальних програм

Формування та реалізація соціальних програм здійснюється суб'єктами, серед яких ключову роль відіграють органи державної влади та місцевого самоврядування, а також недержавні установи, благодійні організації, які працюють у соціальній сфері. Соціальна програма характеризується низкою властивостей:

- цілісність, що означає взаємозалежність елементів програми: зміна одного з них неминуче впливає на функціонування всіх інших та на систему загалом;
- ієрархічність, згідно з якою соціальна програма розглядається як частина державної соціальної політики, тоді як кожен її елемент має власну внутрішню структуру й виконує функції підсистеми;
- інтегративність, що проявляється у появі нових системних властивостей, яких немає у її окремих елементів. Водночас окремі компоненти можуть мати специфічні характеристики, які відсутні у програми в цілому. Саме ця властивість забезпечує цілісний соціальний ефект від реалізації програми.

Ефективність реалізації соціальної програми значною мірою залежить від якості її попереднього проектування. На етапі розроблення визначальну роль відіграють компетентність і професійний рівень розробників, достатність і

достовірність інформаційної бази, а також застосування сучасних методів аналізу, моделювання та обґрунтування альтернативних варіантів програмних рішень. У спрощеному вигляді структурно-логічна модель формування програми включає низку послідовних етапів.

Перший етап - ідентифікація та аналіз проблеми. На цьому етапі здійснюється визначення кола проблем, на розв'язання яких спрямовується програма, із залученням результатів теоретичних досліджень та емпіричних спостережень. У межах технології програмування виділяють такі типи проблем:

- стандартні - добре структуровані, зі стабільними причинно-наслідковими зв'язками, де зміна одного фактора однозначно визначає зміну результативного показника;
- структуровані - із тісними кореляційними залежностями;
- слабо структуровані - із низькою щільністю зв'язків між показниками;
- неструктуровані - для яких причинно-наслідкові зв'язки можуть бути встановлені лише за допомогою логічного аналізу.

Другий етап - визначення цілей та побудова «дерева цілей». Цілі соціальної програми, як правило, формулюють у вигляді бажаного результату, який слід максимізувати, або небажаного соціального явища, вплив якого необхідно мінімізувати. На цьому етапі визначається генеральна (стратегічна) мета програми, безпосередні цілі та ієрархія цілей другого, третього та наступних рівнів, що забезпечує логічну структуру та узгодженість програмних пріоритетів.

Третій етап - обґрунтування системи заходів. На даному етапі формується перелік заходів, необхідних для досягнення визначених цілей, встановлюється їх адресність, а за потреби розробляється мережевий графік реалізації програми та визначається критичний шлях. Одночасно здійснюється порівняльний аналіз можливих стратегічних альтернатив, оцінюється їх досяжність, і обирається найбільш ефективний варіант реалізації програми. У разі необхідності до

структури програми можуть вноситися корективи шляхом уточнення або перегляду елементів.

Більшість етапів програмного циклу потребують обов'язкового оцінювання. Під оцінюванням соціальної програми зазвичай розуміють міждисциплінарне дослідження, спрямоване на визначення та вимірювання її ефекту, результативності та соціального впливу. Однак оцінювання має стосуватися не лише результатів реалізації, але й якості самої програми як інструмента державної соціальної політики. Доцільним є аналіз відповідності програми встановленим стандартам, логічної узгодженості її елементів, достатності інформаційної та методологічної бази, використаної під час розроблення.

Після формування державної соціальної програми здійснюється пошук джерел фінансування. Проте, фінансування, особливо на державному рівні, завжди обмежене і спрямоване в основному лише на усунення наслідків соціальних дисбалансів та перерозподіл суспільних благ. У цьому контексті слушною є позиція О. Стефанків та В. Данилишина [4], які підкреслюють, що однією з ключових перепон для ефективної реалізації соціальної політики в Україні залишається недостатній рівень її фінансового забезпечення, посилений недосконалим плануванням, нерівномірним розподілом та неефективним використанням наявних фінансових ресурсів.

На думку Н. Пігуль, О. Лютої та А. Бойко [5, с. 35], стає функціонування та розвиток соціальної сфери потребують такого рівня фінансової підтримки, який би дозволив перетворити її на один із рушійних чинників переходу до моделі сталого економічного розвитку. Водночас Н. Морель та Й. Пальме [6, с. 401] наголошують, що вибір механізмів фінансування соціальних програм має не лише соціальні, а й економічні наслідки - зокрема, впливає на формування вартості людського капіталу, динаміку економічного зростання та рівень конкурентоспроможності країни.

О. Данилюк [8] розглядає фінансовий механізм соціального захисту населення як систему формування та використання фінансових ресурсів, що

спрямовуються на реалізацію відповідних програм і заходів, а також як обґрунтований вибір методів, форм і важелів їх застосування. Разом з тим Л. Алексеєнко та Б. Шулюк [9, с. 104] підкреслюють, що сучасна система фінансового забезпечення соціальних програм в Україні є недосконалою і характеризується низкою суттєвих проблем: відсутністю реалістичних розрахунків щодо досягнення поставлених цілей, нечіткістю очікуваних результатів, недостатнім бюджетним фінансуванням та його розпорощенням між великою кількістю учасників реалізації; невиконанням окремими суб'єктами передбачених законодавством функцій та низьким рівнем відповідальності за результати.

Такі недоліки призводять до зниження ефективності соціальної політики, погіршення якості життя населення та зумовлюють потребу у перегляді і перерозподілі фінансових ресурсів як за окремими програмами, так і між головними розпорядниками бюджетних коштів.

Щодо сутності фінансового забезпечення державних соціальних програм, то варто наголосити, що насамперед ми визначимо сутнісні характеристики фінансового забезпечення.

У фінансовому словнику таке визначення: «фінансове забезпечення - це забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо» [31].

О. Кириленко розглядає поняття «фінансове забезпечення як метод фінансового (чи фінансово-кредитного) механізму, що забезпечує розподіл і перерозподіл ВВП, виробленого в суспільстві, з метою отримання доходу та грошових коштів» [39].

О. Романенко трактує поняття фінансове забезпечення як «покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою» [30, С. 18].

О. Василик трактує фінансового забезпечення «як визначену законодавством сукупність заходів, спрямованих на створення фінансової бази для досягнення певних цілей» [29],

О. Міщук, зазначає, що «фінансове забезпечення визначає характером розв'язання двох ключових завдань: де і як мобілізувати фінансові ресурси в обсягах, необхідних для забезпечення відповідного рівня економічного зростання; як розподілити вироблений ВВП, щоб максимально сприяти економічному зростанню; останнє потребує фінансових ресурсів національного господарства, що вилучаються державою; ці ресурси дозволяють досягати цілей в межах реалізації функцій держави» [44].

В. Опарін вказує, що «фінансове забезпечення властиве адміністративно-командним системам управління, при яких кошти розподіляються згідно з ухваленими рішеннями державних виконавчих органів; таким чином визначається рівень їх матеріального забезпечення, відтак фінансове регулювання вже підпорядковане наміченим завданням створення конкретних фондів, а найперше - державного бюджету» [45].

Визначивши, що таке соціальна програма в 1 розділі роботи та що являє собою фінансове забезпечення визначимо сутнісну характеристику фінансового забезпечення державних соціальних програм.

Фінансове забезпечення державних соціальних програм являє собою цілісну систему формування, розподілу та ефективного використання фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію завдань соціальної політики держави та досягнення визначених соціальних результатів. Воно охоплює сукупність інструментів, методів, процедур і механізмів, за допомогою яких держава мобілізує необхідні кошти, визначає пріоритети фінансування, забезпечує їх цільове спрямування та контролює результативність використання.

Сутність фінансового забезпечення полягає в тому, що воно виступає матеріальною основою функціонування соціальних програм, створює умови для їх виконання та забезпечує відповідність обсягів і структури фінансових

ресурсів стратегічним цілям соціального розвитку. У межах цієї системи здійснюється:

- формування джерел фінансових ресурсів (державний та місцеві бюджети, цільові фонди, міжнародна допомога, приватні джерела);
- розподіл коштів відповідно до соціальних пріоритетів, визначених державою;
- фінансування програмних заходів із дотриманням принципів адресності, цільового використання та економічної ефективності;
- моніторинг і контроль за результативністю та соціальним впливом використаних ресурсів.

Таким чином, фінансове забезпечення є невід'ємним елементом механізму реалізації державних соціальних програм, оскільки забезпечує їх ресурсну стійкість, визначає можливість досягнення запланованих соціальних результатів і виступає ключовою умовою підвищення якості життя населення та зміцнення соціальної стабільності в суспільстві.

Фінансове забезпечення державних соціальних програм базується на сукупності джерел, що формують ресурсну основу реалізації соціальної політики держави. Різноманітність джерел фінансування зумовлена складністю завдань соціальної сфери та необхідністю забезпечити її стабільне функціонування в умовах обмеженості бюджетних ресурсів. У науковій літературі джерела фінансового забезпечення класифікують за рівнем формування, економічною природою надходжень та механізмами їх використання. До ключових джерел належать такі групи.

1. Бюджетні ресурси. Кошти державного бюджету є основним джерелом фінансування більшості соціальних програм загальнодержавного значення. За рахунок державного бюджету фінансуються допомога малозабезпеченим сім'ям; програми підтримки внутрішньо переміщених осіб; житлові субсидії; пенсійні трансферти та доплати; програми соціального захисту осіб з інвалідністю; соціальні послуги та інші види підтримки. Державний бюджет

забезпечує виконання базових соціальних гарантій, визначених Конституцією та законами України.

Також до бюджетних ресурсів належать кошти місцевих бюджетів. Місцеві бюджети відіграють важливу роль у фінансуванні програм соціального захисту населення на рівні територіальних громад. За їх рахунок забезпечується надання соціальних послуг; підтримка вразливих груп населення на місцевому рівні; реалізація місцевих соціальних ініціатив; дофінансування державних програм у частині, делегованій громадам. У контексті децентралізації роль місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні соціальних програм суттєво зростає.

2. Кошти цільових державних фондів. Соціальні програми частково фінансуються через державні позабюджетні фонди. Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Кошти цих фондів забезпечують фінансування страхових виплат, соціальних послуг та компенсацій.

3. Власні кошти державних і комунальних установ. Частина соціальних програм реалізується за рахунок плати за соціальні послуги, що надаються на договірній основі; благодійних внесків; коштів спеціальних фондів установ; доходів від додаткової діяльності соціальних закладів. Ці ресурси використовуються переважно на дофінансування окремих заходів програм.

4. Кошти міжнародних фінансових донорів. Суттєвим джерелом фінансування є міжнародні кошти, які надходять у вигляді грантів міжнародних організацій (Світовий банк, ЄС, ПРООН, ЮНІСЕФ), позик міжнародних фінансових інституцій, гуманітарної допомоги, технічної підтримки у вигляді проєктів соціального спрямування. Особливо значущим це джерело є в умовах війни та післявоєнного відновлення.

5. Приватні кошти юридичних і фізичних осіб. До цих джерел належать кошти підприємств і бізнес-структур у межах корпоративної соціальної відповідальності, кошти благодійних фондів, кошти релігійних та волонтерських організацій; пожертви громадян. Хоча ці ресурси не є

системоутворюючими, вони відіграють важливу роль у підтримці найбільш уразливих груп населення.

6. Кошти мобілізовані в контексті публічно-приватного партнерства. У сучасних умовах усе більшого значення набувають механізми співпраці держави та бізнесу у сфері соціальних проєктів. Такі партнерства передбачають спільне фінансування або співфінансування соціальних програм; реалізацію інфраструктурних соціальних проєктів; передачу частини функцій від держави приватному сектору.

Бюджетні ресурси. Кошти цільових державних фондів. Власні кошти державних і комунальних установ. Кошти міжнародних фінансових донорів. Приватні кошти юридичних і фізичних осіб. Кошти мобілізовані в контексті публічно-приватного партнерства

Рис. 1.2. Джерела фінансового забезпечення державних соціальних програм

Джерела фінансового забезпечення державних соціальних програм формують багатокomпонентну систему, у якій поєднуються бюджетні, позабюджетні, міжнародні, приватні та громадські ресурси. Їх оптимальне використання забезпечує стійкість соціальної політики, підвищує результативність програм та сприяє формуванню ефективної моделі соціального захисту населення.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки.

Соціальні програми являють собою концептуальну модель підвищення соціального добробуту, що визначає стратегічні пріоритети розвитку та слугує основою для формування програмних документів державної соціальної політики. Державні соціальні програми виступають як прикладні інструменти реалізації соціальної політики, у межах яких конкретизуються цілі, завдання, критерії оцінювання та заходи, спрямовані на задоволення потреб окремих груп населення.

Джерела фінансового забезпечення державних соціальних програм утворюють складну та різнорідну систему, яка охоплює бюджетні й позабюджетні надходження, міжнародну допомогу, а також приватні та громадські фінансові ресурси. Раціональне залучення й ефективний розподіл цих коштів забезпечують стабільність соціальної політики держави, підвищують результативність програмних заходів і сприяють формуванню дієвої системи соціального захисту населення.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

2.1. Система індикаторів фінансового забезпечення державних соціальних програм

Методика оцінювання фінансового забезпечення державних соціальних програм базується на використанні програмно-цільового бюджетування (ПЦБ) і передбачає обґрунтування обраних пріоритетів, що є основою для формування й реалізації державних програм. Відповідно до наукових підходів, механізм ПЦБ має забезпечувати реалізацію низки ключових напрямів.

По-перше, соціальна програма, сформована за програмно-цільовим методом, повинна відповідати стратегічним цілям соціально-економічного розвитку держави та пріоритетам національної економіки в середньо- та довгостроковій перспективі. Дотримання цього положення забезпечує концентрацію обмежених фінансових ресурсів на вирішенні найважливіших суспільних проблем. Водночас застосування програмно-цільового методу недоцільне у випадках, коли поставлені завдання можуть бути виконані в межах одного бюджетного року, оскільки тоді їх фінансування здійснюється у звичайному бюджетному порядку.

По-друге, під час реалізації програм міжгалузевого або міжвідомчого характеру необхідно враховувати роль та повноваження центральних органів виконавчої влади. Програми регіонального й муніципального рівнів

фінансуються за рахунок коштів обласних і місцевих бюджетів, а також міжбюджетних трансфертів і грантів з державного бюджету.

По-третє, обсяги бюджетного фінансування цільових програм мають бути чітко визначені, обґрунтовані та відповідати реальним можливостям державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел фінансування. Порушення цього принципу може створити ризики недофінансування програм та зниження результативності їх реалізації.

По-четверте, цільові програми повинні мати достатню гнучкість, що дозволяє коригувати обсяги й напрями використання фінансових ресурсів у процесі моніторингу та оцінювання їх виконання.

По-п'яте, програми повинні мати чітко визначені строки реалізації, а їхні основні результати - бути формалізовані у вигляді кількісних показників і закріплені за конкретними виконавцями. Це забезпечує прозорість, підзвітність та об'єктивне оцінювання досягнення поставлених цілей.

По-шосте, реалізація цільових програм повинна відзначатися відкритістю й прозорістю, а також передбачати можливість залучення додаткових фінансових ресурсів. Ефективність використання бюджетних коштів у цьому випадку слугує підґрунтям для активізації співпраці з бізнесом, громадським сектором і запровадженням механізмів державно-приватного партнерства.

Запровадження державних соціальних програм передбачає розроблення комплексу стратегічних документів та управлінських заходів, спрямованих на ідентифікацію причин і пошук шляхів розв'язання проблем, що знижують рівень і якість життя населення. До таких проблем належать погіршення стану охорони здоров'я, недостатня якість освіти, соціальна незахищеність окремих груп населення, несприятливі умови праці, безробіття тощо. У процесі формування і реалізації програм необхідною є активна участь органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнес-структур та громадськості. Важливо, щоб суспільство не лише брало участь у визначенні пріоритетів соціального розвитку, а й здійснювало контроль за якістю надання

послуг та ефективністю використання фінансової підтримки, спрямованої на реалізацію державних соціальних програм.

Домінантними індикаторами в контексті фінансового забезпечення державних соціальних програм залишаються основні макроекономічні показники та динаміка доходів і видатків державного бюджету.

Таблиця 2.1

Динаміка рівня ВВП та загальних показників доходів Державного бюджету України у 2022-2024 рр.

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р. (план)	Відхилення 2024 від 2022 (млрд грн)	Відхилення 2024 від 2023 (млрд грн)
ВВП, млрд грн	5 239,1	6 466,16	7 643,0	+2 403,9	+1 176,84
Держбюджет (без міжбюджетних трансфертів), млрд грн	1 778,2	2 629,6	1 768,5	-9,8	-861,1
Частка держбюджету у ВВП, %	33,9	40,7	23,1	-10,8 в.п.	-17,6 в.п.
Загальний фонд, млрд грн	1 489,6	1 646,9	1 596,6	+107,0	-50,3
Частка загального фонду у ВВП, %	28,4	25,5	20,9	-7,5 в.п.	-4,6 в.п.
Загальний фонд без грантів, млрд грн	1 008,9	1 221,4	1 596,6	+587,7	+375,3
Спеціальний фонд, млрд грн	288,7	982,7	171,8	-116,9	-810,9
Частка спецфонду у ВВП, %	5,5	15,2	2,2	-3,3 в.п.	-12,9 в.п.
Спецфонд без грантів, млрд грн	974,3	165,4	165,4	-808,8	0

Щодо динаміки макроекономічних показників (ВВП), то варто наголосити, що у період 2022-2024 рр. спостерігається суттєве зростання номінального ВВП України. Так, у 2023 р. ВВП збільшився на 1 227,06 млрд грн порівняно з 2022 р. (+23,4%), у 2024 р. відбувається приріст ще на 1 176,84 млрд грн (+18,2%). Отож, ВВП демонструє поступове відновлення після шокового падіння 2022 року, спричиненого повномасштабною війною,

руйнуванням інфраструктури та зменшенням економічної активності. Причинами зростання ВВП є стабілізація економічної діяльності в окремих секторах; активна міжнародна фінансова допомога; перезапуск частини промисловості; адаптація бізнесу до умов воєнного часу. Тенденція до зростання ВВП зумовлена зростанням податкових надходжень, але в умовах високих потреб бюджету, як видно із даних таблиці, ефект частково нівелюється; збільшенням фіскального простору для фінансування соціальних програм; відносним зменшенням бюджетного навантаження у % до ВВП.

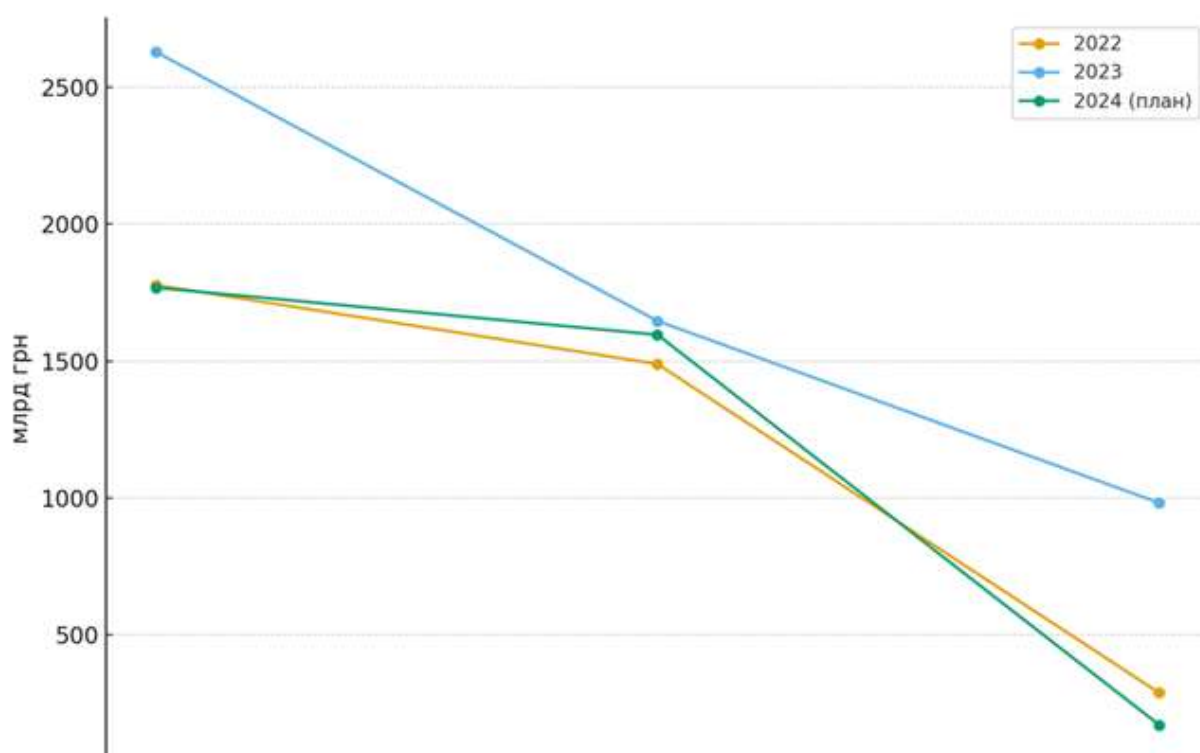

Рис. 2.1. Динаміка ВВП та показників доходів Державного бюджету України у 2022-2024 рр.

Щодо загальної динаміки доходів державного бюджету, то вони (без трансфертів) у 2023 р. зросли до 2 629,6 млрд грн проти 1 778,2 млрд грн у 2022 р. (на 851,4 млрд грн). У 2024 р. прогнозується зниження до 1 768,5 млрд грн, тобто на 861,1 млрд грн менше, ніж у 2023 р. Щодо частки доходів державного бюджету в ВВП, то у 2022 р. цей показник становив 33,9%, у 2023 р. - 40,7%, а у 2024 р. - 23,1%.

Як ілюструють дані рекордне збільшення бюджетних надходжень відбулося у 2023 р. за рахунок грантів та допомоги партнерів, суттєвого зростання податкових надходжень, військового ПДФО, митних платежів, інфляційного ефекту. У 2024 р. навпаки - різке зменшення частки бюджету у ВВП (на 17,6 в.п.), що свідчить про обмеження зовнішньої допомоги, переорієнтацію фінансування на кредити, а не гранти, зменшення обсягу міжнародних донорських програм підтримки бюджету. Варто наголосити, що наслідки для фінансування державних соціальних програм за такої динаміки негативні - скорочення фінансування соціальних програм; зростання дефіциту; необхідність перегляду видатків і пошуку альтернативних джерел фінансування.

Доходи загального фонду Державного бюджету України у 2022-2024 рр. зростають у 2023 р. на 157,3 млрд грн, а у 2024 р. відбувається падіння на 50,3 млрд грн. Частка доходів загального фонду Державного бюджету України у ВВП падає з 28,4% у 2022 р. до 25,5% у 2023 р. та до 20,9% у 2024 р. Причини таких тенденцій - це уповільнення темпів інфляції; втрата частини податкових надходжень через переміщення бізнесу та руйнування економічної інфраструктури; зниження зовнішньої грантової підтримки. А це призведе до зниження фінансової стійкості та створить ризики недофінансування соціальних програм із загального фонду.

Якщо оцінити доходи загального фонду без грантів і допомог, то у 2024 р. базові власні доходи збільшуються на 375,3 млрд грн порівняно з 2023 р., що пов'язано із позитивними очікуваннями щодо відновлення економічної активності; підвищенням ефективності адміністрування податків; зростанням офіційної зайнятості та доходів. Це дасть змогу зменшити хоч на трохи залежність від зовнішньої допомоги, проте цього приросту недостатньо для компенсації зниження міжнародних грантів.

Аналіз доходів спеціального фонду Державного бюджету України у 2022-2024 рр. ілюструє зростання у 2023 р. до 982,7 млрд грн (на 694,0 млрд грн), а у 2024 р. за прогнозами спостерігатимемо падіння до 171,8 млрд грн (на 810,9

млрд грн). Частка доходів спеціального фонду Державного бюджету України у ВВП знижується з 15,2% до 2,2%. Це дозволяє стверджувати про вкрай високу волатильність спеціального фонду: різке зростання у 2023 р. і значне падіння у 2024 р.

Причинами такої динаміки є те, що у 2023 р. значні гранти міжнародних партнерів проходили саме через спеціальний фонд, а у 2024 р. очікується суттєве скорочення грантових ресурсів, що призведе до зниження можливостей фінансування інвестиційних, оборонних і соціальних видатків; зростання боргового навантаження; необхідність перерозподілу коштів між фондами.

Отож, спостерігаємо залежність бюджету від міжнародної допомоги у 2023 р. та грантової підтримки; у 2024 р. обсяги різко скорочуються, тому необхідно робити більший акцент на внутрішніх доходах. Зниження частки доходів бюджету у ВВП свідчить про розширення економічної діяльності держави і водночас про невідповідність бюджетних можливостей потребам фінансування соціальних програм.

Відповідно, скорочення реальних доходів бюджету сигналізує про необхідність оптимізації державних соціальних програм. Основними причинами таких тенденцій є зміна структури міжнародної допомоги (від грантів - до кредитів); воєнні ризики та невизначеність; висока потреба у фінансуванні оборони; руйнування підприємств і зменшення податкової бази; інфляційні процеси; міграція населення та зміна структури ринку праці; зниження інвестиційної активності.

Це безпосередньо вплине на фінансування державних соціальних програм, адже зросте дефіцит ресурсів для соціальних виплат; вимушений перехід від грантових до боргових джерел змусить платити відсотки за їх користування, а це, в свою чергу, призведе до перегляду пріоритетів фінансування та посилення ролі місцевих бюджетів і позабюджетних джерел.

Таблиця 2.2

Динаміка видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2022-2024 рр.

Показники	2022 р., млрд грн	2023 р., млрд грн	2024 р., млрд грн	Відхилення 2024/2022, млрд грн	Відхилення 2024/2023, млрд грн
Усього видатків	2 705,7	4 014,8	4 488,3	+1 782,6	+473,5
Загальнодержавні функції	44,1	48,5	66,8	+22,7	+18,3
Обслуговування державного боргу	157,9	247,6	308,3	+150,4	+60,7
Оборона	1 143,2	2 097,6	2 305,2	+1 162,0	+207,6

Продовження табл. 2.2.

Громадський порядок, безпека та судова влада	443,3	574,8	692,7	+249,4	+117,9
Економічна діяльність	95,4	134,6	163,1	+67,7	+28,5
Охорона навколишнього природного середовища	4,7	5,2	9,5	+4,8	+4,3
Житлово-комунальне господарство	0,5	8,4	7,5	+7,0	-0,9
Охорона здоров'я	184,3	179,3	201,4	+17,1	+22,1
Духовний та фізичний розвиток	11,1	11,8	16,2	+5,1	+4,4
Освіта	58,5	60,4	64,7	+6,2	+4,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	426,0	469,3	464,7	+38,7	-4,6
Міжбюджетні трансферти	136,8	177,4	187,9	+51,1	+10,5

Дослідження динаміки видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2022-2024 рр. дозволяє виявити ключові тенденції трансформації бюджетної політики держави в умовах збройної агресії, макрофінансової нестабільності та зростання потреб у фінансуванні секторів безпеки й оборони. Значне розширення обсягів видаткової частини бюджету свідчить про суттєве зміщення державних пріоритетів, спрямованих

на забезпечення обороноздатності, підтримку критичних систем та функціонування соціальної інфраструктури.

Упродовж аналізованого періоду обсяг видатків державного бюджету демонстрував стійку тенденцію до зростання. У 2023 р. він збільшився на 48,4% порівняно з 2022 р., а у 2024 р. - ще на 11,8%. Сукупне зростання з 2 705,7 млрд грн у 2022 р. до 4 488,3 млрд грн у 2024 р. становить 1 782,6 млрд грн, що є безпрецедентним за масштабами. Таке нарощення витрат зумовлене насамперед необхідністю фінансування сфери оборони та безпеки в умовах повномасштабної війни, інфляційними процесами та збільшенням боргових зобов'язань держави.

Видатки на оборону формують центральний елемент державної бюджетної стратегії у досліджувані роки. Їх величина зросла з 1 143,2 млрд грн у 2022 р. до 2 305,2 млрд грн у 2024 р., тобто більш ніж удвічі. Аналогічно, видатки у сфері громадського порядку, безпеки та судової влади також демонструють істотне зростання (з 443,3 млрд грн у 2022 р. до 692,7 млрд грн у 2024 р.). Збільшення фінансування цих секторів відображає пріоритетність забезпечення обороноздатності, підтримання правопорядку та зміцнення інституційної спроможності органів правосуддя. Такий розвиток подій значною мірою визначає загальну структуру бюджету: саме оборонний та безпековий напрями формують до 70% приросту сукупних видатків за період 2022-2024 рр., що свідчить про мілітаризацію бюджетної політики.

Видатки на обслуговування державного боргу також зазнали значного зростання - з 157,9 млрд грн у 2022 р. до 308,3 млрд грн у 2024 р. Приріст на 150,4 млрд грн зумовлений як збільшенням обсягу державного боргу, так і погіршенням умов запозичень. Даний тренд формує середньострокові фінансові ризики, обмежує можливості бюджетного маневру та поглиблює залежність України від зовнішнього фінансування.

Видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення характеризуються незначними коливаннями: вони зросли з 426,0 млрд грн у 2022 р. до 469,3 млрд грн у 2023 р., але дещо знизилися до 464,7 млрд грн у 2024 р. Попри номінальне

збільшення порівняно з докризовим періодом, у реальному вимірі спостерігається зниження рівня соціального фінансування, що зумовлено високими інфляційними очікуваннями та пріоритетністю оборонних видатків.

Такі тенденції створюють загрозу погіршення рівня соціального забезпечення, особливо для вразливих категорій населення (внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, малозабезпечені сім'ї) і негативно позначається на фінансуванні державних соціальних програм, загрожуючи навіть їхнім масштабам формування.

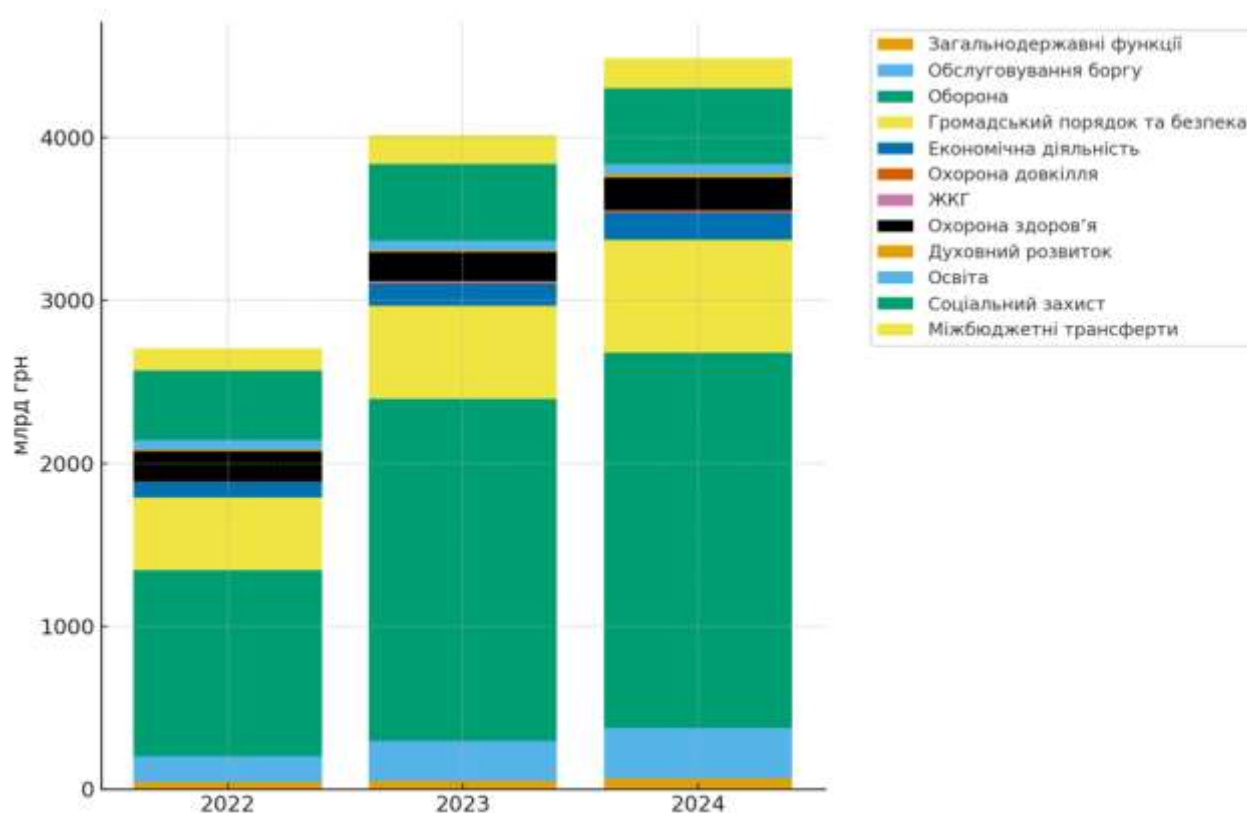

Рис. 2.2. Структура видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2022-2024 рр.

У 2022-2024 рр. видатки на освіту, охорону здоров'я та духовний і фізичний розвиток демонструють незначне зростання. Так, видатки на освіту збільшилися з 58,5 млрд грн у 2022 р. до 64,7 млрд грн у 2024 р., а на охорону здоров'я - з 184,3 млрд грн до 201,4 млрд грн відповідно. Попри позитивну

динаміку, темпи зростання цих сфер є недостатніми для забезпечення їх сталого розвитку, модернізації та адаптації до умов воєнного часу.

Видатки на економічну діяльність зросли на 67,7 млрд грн за три роки, що пов'язано з необхідністю підтримки критичної інфраструктури, транспортних систем та післявоєнного відновлення. Водночас видатки на житлово-комунальне господарство мають нестабільний характер: після різкого збільшення у 2023 р. (8,4 млрд грн) вони скоротилися у 2024 р. до 7,5 млрд грн. Це свідчить про непослідовність фінансування галузі та обмежені можливості держави щодо забезпечення фінансування житлової інфраструктури.

Зростання обсягу міжбюджетних трансфертів (з 136,8 млрд грн у 2022 р. до 187,9 млрд грн у 2024 р.) відображає посилення ролі місцевих бюджетів, а також сигналізує про збільшення їхнього навантаження у зв'язку з воєнними викликами. Така тенденція підкреслює необхідність підтримки фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Загалом аналіз формування видаткової частини Державного бюджету України у 2022-2024 рр. дозволяє зробити висновок, що виявлені тенденції на фінансове забезпечення соціальних програм має переважно негативний вплив. Він проявляється у:

- скороченні реальних можливостей фінансування соціальної сфери,
- перенаправленні значної частини ресурсів на оборону та обслуговування боргу,
- обмеженості бюджетного простору для нових соціальних ініціатив,
- посиленні залежності соціальної політики від міжнародних грантів,
- перекладанні соціальних функцій на місцеві бюджети без достатнього ресурсного забезпечення,
- зростанні ризиків соціальної вразливості значних груп населення.

Таким чином, забезпечення стійкого фінансування соціальних програм в умовах воєнного часу вимагає системного реформування механізму їх фінансування, суттєвого розширення позабюджетних джерел та підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів.

Отож, на підставі отриманих результатів дослідження встановлено, що в Україні спостерігається гострий дефіцит бюджетних ресурсів, що унеможлиблює повноцінну реалізацію державних програм соціального захисту населення. Це зумовлює необхідність формування більш ефективної моделі фінансування, яка передбачала б залучення не лише бюджетних коштів, а й ресурсів потенційних споживачів соціальних послуг, інвесторів та інших позабюджетних джерел.

Узагальнивши наявні моделі фінансового забезпечення та механізми реалізації бюджетних програм, нами сформовано власну інтегровану модель фінансування соціальних програм, концептуальну схему якої наведено на рис. 2.4.

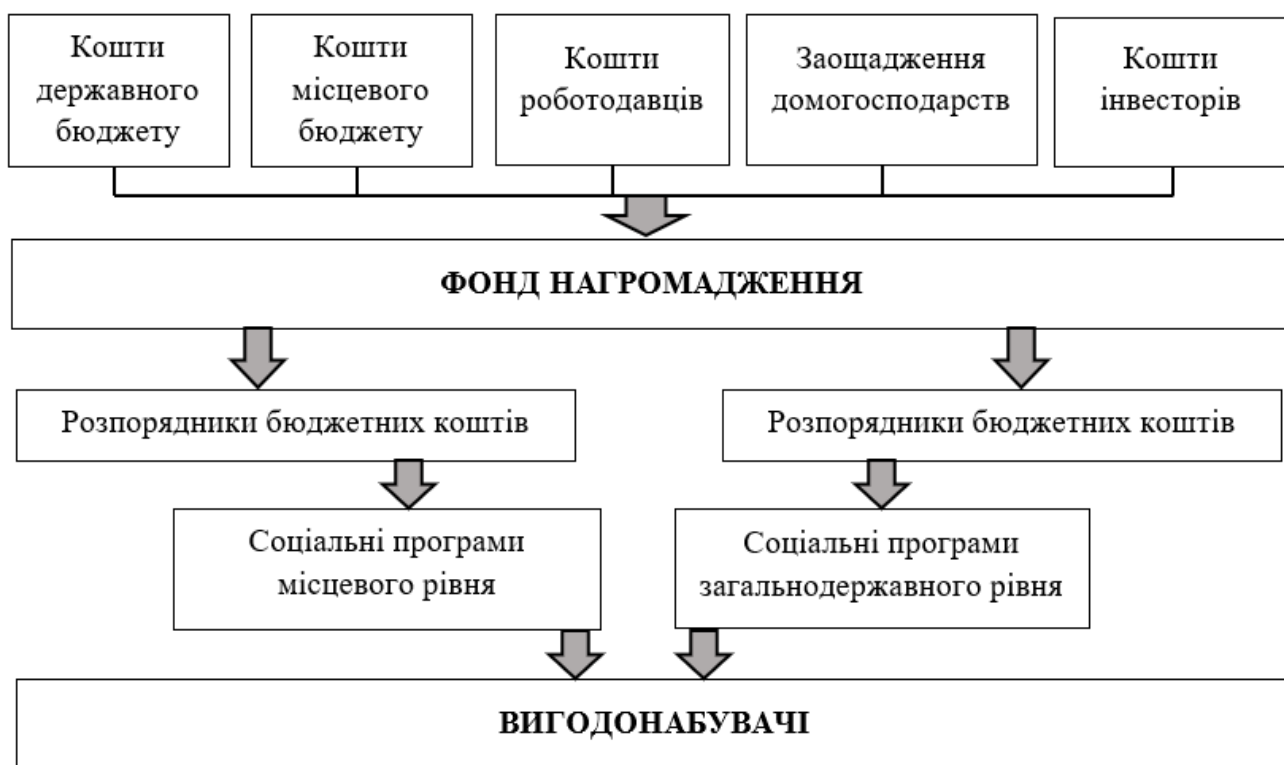

Рис. 2.4. Модель фінансового забезпечення соціальних програм

У результаті проведеного дослідження встановлено, що основне фінансове навантаження щодо забезпечення реалізації соціальних програм в Україні покладається на державу: приблизно 78,2% таких програм фінансуються за рахунок бюджетних ресурсів. Однак у сучасних умовах економічної нестабільності, політичної турбулентності та зростання соціальної

напруги держава вже не спроможна в повному обсязі та на належному рівні забезпечувати надання соціальних послуг. Це призводить до того, що фінансування низки «непріоритетних» соціальних програм скорочується або взагалі припиняється.

З огляду на окреслені проблеми доцільним видається створення соціального фонду, основною функцією якого має стати акумулювання та спрямування фінансових ресурсів на реалізацію ключових загальнодержавних і місцевих соціальних програм.

2.2. Аналіз фінансування ключових державних соціальних програм

На основі узагальнення теоретичних положень фінансової науки можна виокремити низку ключових характеристик, притаманних фінансовому забезпеченню державних соціальних програм.

По-перше, фінансове забезпечення здійснюється відповідно до чинних нормативно-правових актів, що регламентують процеси формування, розподілу та цільового використання фінансових ресурсів у соціальній сфері. Це свідчить про те, що рух коштів, спрямованих на реалізацію соціальних програм, перебуває під контролем державних інституцій та громадянського суспільства.

По-друге, фінансове забезпечення ґрунтується на використанні широкої системи джерел, серед яких кошти суб'єктів господарювання, домашніх господарств, міжнародних організацій та фондів, зарубіжних держав, а також ресурси місцевих і державного бюджетів. Попри різноманітність джерел, провідною складовою залишається бюджетне фінансування, що відображає виконання державою її соціальної функції та сприяє підвищенню якості життя населення.

По-третє, фінансове забезпечення передбачає мобілізацію, залучення або виділення певного обсягу фінансових ресурсів для виконання завдань, визначених у соціальній та бюджетно-податковій політиці держави. Відповідно, така діяльність виконує регуляторну функцію й може розглядатися як складова частина системи державного регулювання соціально-економічних процесів.

По-четверте, рівень фінансового забезпечення безпосередньо впливає на якість життя населення, оскільки сприяє розвитку соціальних сфер, поліпшенню доступу до соціальних послуг та підвищенню соціально-економічної ефективності діяльності відповідних галузей.

Отож, фінансове забезпечення виступає суспільно необхідною системою фінансових відносин щодо формування та використання коштів, які спрямовуються на реалізацію визначених соціальних завдань відповідно до пріоритетів суспільного розвитку та потреб соціально-економічної й інституційної сфери.

Змістовно фінансове забезпечення реалізації державних соціальних програм може бути розглянуте як механізм, що охоплює сукупність принципів, джерел, форм і методів фінансування, спрямованих на формування, підтримання, відновлення та зміцнення належного рівня соціального добробуту. Економічну сутність фінансового забезпечення державних соціальних програм доцільно трактувати як систему фінансових відносин і водночас як елемент регуляторного механізму фінансової політики, що інтегрує бюджетні, страхові, кредитні, благодійні та інші механізми й інститути.

У функціональному аспекті фінансове забезпечення державних соціальних програм полягає у мобілізації та цільовому спрямуванні фінансових ресурсів для реалізації соціальних завдань, виконання державою її соціальної функції, подолання соціальних проблем, підвищення рівня життя населення, забезпечення доступності соціальних послуг та підтримки ключових напрямів розвитку соціальної сфери.

В свою чергу, на основі оцінювання індикаторів фінансового забезпечення державних соціальних програм, можна зробити висновок, що кошти Державного бюджету витрачаються пріоритетно на оборону держави, а соціальні видатки зменшуються. Така тенденція засвідчує недофінансування державних соціальних програм та їхнє скорочення і згортання на фоні війни.

В контексті дослідження проаналізуємо Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на 2024-2025 рр.

Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року є одним із ключових інструментів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії торгівлі людьми, захисту прав постраждалих осіб та формування ефективної міжвідомчої взаємодії. Оцінювання результатів її виконання у 2024 році дає можливість визначити реальний рівень інституційної спроможності держави у цій сфері, ефективність фінансового забезпечення та відповідність фактичних заходів цілям Програми.

Таблиця 2.3

Основні показники та джерела фінансового забезпечення державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на 2024 р.

Найменування завдання	Найменування заходу	Головний розпорядник бюджетних коштів	Джерела фінансування	Річний обсяг фінансування (передбачено програмою з державного бюджету, іншими джерелами фінансування), тис. грн.	Річний обсяг фінансування (передбачено з державного бюджету, іншими джерелами фінансування), тис. грн.	Фактично профінансовано у звітному періоді, тис. грн.	Касові видатки, тис. грн.
			Разом	3406,0	1014,5	985,6	608,5
Захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги			- державний бюджет, у тому числі:	1018,0	0,0	0,0	0,0
(Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, Національна соціальна служба)			загальний фонд	1018,0	0,0	0,0	0,0
			спеціальний фонд	0,0	0,0	0,0	0,0
			- місцевий бюджет	1879,0	656,0	573,8	408,3

Аналіз результатів реалізації Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року свідчить про неоднорідність фінансування, значну залежність програми від місцевих бюджетів і міжнародних джерел, а також про низький рівень використання коштів державного бюджету. Так, загальна сума фінансування заходів Програми у 2024 році становила 1 014,5 тис. грн, з яких 985,6 тис. грн фактично освоєно та

608,5 тис. грн становили касові видатки. Основним джерелом фінансування стали місцеві бюджети (573,8 тис. грн профінансовано; 408,3 тис. грн - касові видатки), а міжнародні організації забезпечили 411,8 тис. грн профінансованих видатків. Структура фактичного фінансування у 2024 році виглядає таким чином: місцеві бюджети - 573,8 тис. грн (58,2% фактичних видатків); міжнародні організації та громадські об'єднання - 411,8 тис. грн (41,8%); державний бюджет - 0 грн. та засвідчує, що через державний бюджет не здійснено реального фінансування, попри передбачені асигнування. Такий розподіл свідчить про істотне послаблення ролі центрального рівня влади у фінансовому забезпеченні державної політики протидії торгівлі людьми та посилення ролі місцевих органів влади і міжнародної допомоги у сфері протидії торгівлі людьми. Таким чином, основне фінансове навантаження лягло на місцеві бюджети та міжнародні джерела, що зумовило нерівномірність та вибірковість реалізації окремих завдань

Аналіз виконання завдань Програми полягає в розв'язанні наступного завдання Програми - посилення інституційної спроможності та міжвідомчої координації. Завдання включає навчальні та координаційні заходи для органів влади та суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері протидії торгівлі людьми. Попри передбачені у державному бюджеті 101,0 тис. грн, фактичне фінансування з державного бюджету не здійснювалося. Реалізація завдання забезпечувалася переважно місцевими бюджетами - 180,1 тис. грн та міжнародними донорами - 267,5 тис. грн. Найбільшу активність продемонстрували Закарпатська, Чернігівська, Хмельницька, Миколаївська, Харківська обласні військові адміністрації, а також Київська міська державна адміністрація. Основні заходи стосувалися підвищення кваліфікації, проведення спільних тренінгів, навчальних програм та інституційної координації, проте недостатнє державне фінансування унеможливило повномасштабне впровадження системи підготовки фахівців, що уповільнило формування цілісного механізму взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми.

Надалі завдання Програми - це посилення міжнародного співробітництва. Завдання передбачало використання 150,0 тис. грн із джерел міжнародної технічної допомоги, однак у 2024 році фактичне фінансування заходів не здійснювалося. Нереалізованими залишилися: вивчення міжнародного досвіду щодо реабілітаційних періодів; дослідження підходів до ідентифікації постраждалих; налагодження співпраці з іноземними інституціями. Отож, міжнародний компонент Програми у 2024 році не був реалізований, що свідчить про низьку координацію між центральними органами влади та міжнародними партнерами.

Наступне завдання Програми - запобігання торгівлі людьми є найбільш фінансово забезпеченим у структурі Програми. Передбачено фінансування з державного бюджету - 775,0 тис. грн (фактично 0), з місцевих бюджетів - 1 564,0 тис. грн, з інших джерел - 209,0 тис. грн. Натомість, фактичні видатки на реалізацію цього завдання склали 393,7 тис. грн з місцевих бюджетів, 144,3 тис. грн з міжнародних джерел. Реалізовані заходи включали проведення інформаційних кампаній; просвітницьких заходів; освітніх програм щодо попередження експлуатації; заходів у закладах освіти щодо формування нульової толерантності до насильства. Активну участь у реалізації заходів брали: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Черкаська області та м. Київ. Саме це завдання Програми демонструє найбільший рівень виконання, однак його реалізація також повністю залежала від місцевих бюджетів та партнерських організацій.

Надалі завдання Програми - це захист постраждалих осіб, на яке передбачено фінансування в обсязі 100 тис. грн з міжнародних джерел. Фактичне освоєння - 0 грн. Невиконання завдання свідчить про критичну відсутність заходів щодо реінтеграції осіб, втягнутих у проституцію; надання спеціалізованих послуг; профілактики повторної експлуатації. Відповідно, захист постраждалих осіб залишається найбільш проблемною частиною Програми.

Завдання Програми щодо моніторингу та аналітичного забезпечення запрограмованих заходів не виконано, адже передбачено фінансування: 142,4 тис. грн із державного бюджету, а фактичне освоєння склало 0 грн. Це означає відсутність щорічної доповіді; системи збору та аналізу даних; комплексного моніторингу діяльності суб'єктів протидії торгівлі людьми. Отже, неналежне інформаційно-аналітичне забезпечення суттєво знижує ефективність управління у сфері протидії торгівлі людьми.

На підставі узагальнених даних можна виокремити такі ключові тенденції реалізації Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми у 2024 р.:

- повна відсутність державного фінансування фактичних заходів Програми;
- домінування коштів місцевих бюджетів у структурі фінансового забезпечення (понад 58%);
- зростання ролі міжнародних організацій, які профінансували понад 41% фактичних видатків;
- нерівномірність виконання завдань між регіонами, що зумовлює територіальні диспропорції у рівні захисту населення;
- низький рівень реалізації завдань, що потребують міжвідомчої та міжнародної взаємодії;
- невиконання завдань, пов'язаних із захистом постраждалих та аналітикою, що загрожує цілісності національної системи реагування.

Результати аналізу виконання Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми у 2024 році засвідчують її часткове, фрагментарне та нерівномірне виконання. Програма демонструє надмірну залежність від фінансування з місцевих бюджетів та міжнародних джерел, що свідчить про ослаблення державної участі у забезпеченні стратегічно важливої соціальної політики.

Найбільш критичними проблемами залишаються:

- невиконання заходів, спрямованих на захист постраждалих;

- відсутність моніторингової та аналітичної діяльності;
- незабезпеченість міжнародного співробітництва.

У сукупності ці фактори вказують на необхідність перегляду механізмів фінансового забезпечення Програми, посилення державної участі та зміцнення інституційної спроможності органів влади всіх рівнів.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки.

Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми у 2024 році виконана частково і з істотними відхиленнями від планових показників. Центральні органи влади продемонстрували низький рівень фінансової участі, що переклало відповідальність на місцевий рівень. Виконання заходів за рахунок донорської підтримки вказує на неефективність національного механізму фінансового забезпечення. Нереалізація ключових завдань (міжнародне співробітництво, моніторинг, реабілітація постраждалих) становить ризик невідповідності міжнародним зобов'язанням України. Загальний рівень фінансового виконання - низький, що негативно позначається на результативності заходів з протидії торгівлі людьми.

Визначено ключові проблеми реалізації Програми:

- державний бюджет не забезпечив жодного фінансування, що суперечить меті програми;
- відсутність моніторингу, аналітики та оцінки результативності;
- недостатнє управління програмою на центральному рівні;
- нестаціонарність платіжної дисципліни місцевих бюджетів;
- фрагментарність заходів та низька масштабність їх реалізації;
- невиконання завдань, які потребують міжвідомчої взаємодії.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Соціальні програми становлять важливий елемент внутрішньої державної політики, орієнтованої на забезпечення добробуту населення, підвищення якості життя та стимулювання суспільного розвитку. Кожна держава формує власну систему пріоритетів, інституційних структур, інструментів та механізмів, що дають змогу адекватно реагувати на потреби соціально-економічного розвитку та підтримувати стабільність у суспільстві. Сукупність таких елементів формує національну модель розвитку. Водночас для більшості розвинених країн характерною є спільна тенденція - поступове розширення обсягу фінансування державних функцій, спрямованих на економічний прогрес і соціальне благополуччя населення.

Європейський досвід засвідчує, що програмний підхід є одним із найбільш результативних інструментів концентрації фінансових, інтелектуальних та організаційних ресурсів на стратегічно важливих напрямках суспільного розвитку. Програмні механізми забезпечують не лише раціональний розподіл, а й оптимізацію використання обмежених ресурсів, сприяють посиленню міжгалузевої та міжрегіональної координації, формують умови для узгоджених дій центральних і місцевих органів влади, наукових установ та суб'єктів господарювання. У країнах Європейського Союзу

соціальні програми орієнтовані на поглиблення співробітництва, обмін найкращими практиками та методологіями, реалізацію спільних проєктів, розбудову наукових і технологічних партнерств, а також активізацію міжкультурного діалогу між представниками академічної спільноти, експертами, підприємницьким сектором і громадськими інституціями.

У системі державного управління України ключова роль у сфері розроблення, реалізації та координації соціальних програм належить Міністерству соціальної політики, сім'ї та єдності України. Відповідно до свого мандату, Міністерство визначено головним центральним органом виконавчої влади, який формує та забезпечує реалізацію державної політики у сферах зайнятості та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту й соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, підтримки сімей та дітей, а також у напрямі організації відпочинку та оздоровлення дітей. Така інституційна роль визначає необхідність ефективної координації діяльності всіх суб'єктів соціальної політики та забезпечення належної якості реалізації соціальних програм.

З огляду на сучасні виклики та з урахуванням кращих міжнародних практик, національну систему соціального програмування доцільно оптимізувати шляхом систематизації програм відповідно до функціональної компетенції головних розпорядників бюджетних коштів. Удосконалення має передбачати зменшення кількості програм, їх укрупнення та групування за основними галузевими напрямками соціальної сфери. Реалізація цього завдання потребує законодавчого закріплення чітких методологічних вимог до фінансування соціальних програм, серед яких ключовими є:

- концентрація фінансових ресурсів держави на обмеженій кількості (15-20) стратегічно важливих напрямів соціального розвитку, що забезпечить оптимізацію бюджетних витрат та підвищення результативності державних інвестицій у соціальну сферу;

- розподіл програм за рівнем суспільної значущості, зокрема:
а) пріоритетні програми, які повинні отримувати повне та гарантоване фінансування впродовж усього строку реалізації;

б) актуальні програми, фінансування яких може коригуватися залежно від бюджетних можливостей держави;

в) програми, що втратили актуальність у зв'язку зі зміною державних пріоритетів, та підлягають припиненню;

- обґрунтоване ухвалення бюджетних рішень, що передбачає оцінку відповідності мети програми суспільним пріоритетам, визначення реалістичності очікуваних соціальних ефектів, а також встановлення чітких індикаторів для моніторингу результативності;

- системне підбиття підсумків реалізації програм, що включає оцінку досягнення поставлених цілей, ефективності використання бюджетних коштів і дотримання їх цільового призначення;

- посилення відповідальності виконавців програм за якість, своєчасність і повноту виконання запланованих заходів.

Соціальне програмування в умовах сучасних трансформацій має бути орієнтоване на вдосконалення соціальних процесів, розвиток соціальної інфраструктури, розширення соціальних можливостей населення та підвищення якості життя. Його ключовим завданням є розроблення та практична реалізація заходів, спрямованих на підтримку соціально вразливих груп населення, створення умов для їхньої інтеграції, а також системне реагування на соціальні ризики.

Варто наголосити, що у країнах Європейського Союзу домінуючу роль відіграють видатки на соціальний захист, що становлять основу європейської моделі соціальної політики. Для аналітичних цілей такі видатки поділяють на низку функціональних груп [11]:

- «sickness & disability» - витрати на охорону здоров'я та підтримку осіб із втратою працездатності. До складу цієї групи входять видатки на інтеграцію людей з інвалідністю на ринку праці, підтримку працівників із частковою

втратою працездатності, а також виплати на випадок тимчасової непрацездатності та інвалідності;

- «old age» - видатки на забезпечення людей літнього віку, включаючи пенсійні виплати, фінансування програм охорони здоров'я, соціального житла, освіти для людей похилого віку, а також витрати на надання соціальних послуг (денний догляд, реабілітація, допомога вдома, натуральні пільги);

- «survivors» - видатки, пов'язані із соціальним забезпеченням у разі втрати годувальника;

- «family & children» - витрати на підтримку сімей із дітьми, що включають грошові виплати (зокрема диференційовані залежно від доходу та віку дитини), допомогу на період відпустки по догляду за дитиною, підтримку одиноких батьків. Значна частина такої підтримки реалізується через податкові механізми, зокрема податкові пільги або звільнення;

- «unemployment» - видатки, пов'язані з наданням допомоги по безробіттю та забезпеченням гарантованої підтримки особам, які тимчасово втратили роботу;

- «housing & social exclusion» - фінансування заходів, спрямованих на забезпечення житлом соціально вразливих верств населення та подолання явища соціальної ізоляції. Остання визначається як стан, за якого окремі особи або соціальні групи частково чи повністю позбавлені доступу до ключових прав, ресурсів і можливостей (житла, праці, медичних послуг, освіти, участі у громадському й політичному житті), що унеможлиблює їх повноцінну соціальну інтеграцію. Соціальна ізоляція часто є наслідком гендерної, етнічної, кастової або іншої дискримінації.

Таким чином, структура соціальних видатків ЄС відображає комплексний підхід до забезпечення соціальної безпеки, підтримки вразливих груп та підвищення рівня інтегрованості населення у суспільне життя. Вважаємо, що Україні слід взяти на озброєння такий підхід і в контексті євроінтеграції здійснювати реформування соціальної політики в тому напрямку.

Водночас, сучасні умови функціонування економіки України характеризуються безпрецедентними викликами, спричиненими повномасштабною військовою агресією проти держави. Воєнні дії призвели до глибокої трансформації фінансової системи, суттєвого зростання потреб у соціальному захисті та одночасного скорочення бюджетних можливостей. У таких умовах традиційні підходи до фінансування державних соціальних програм виявляються недостатніми, що зумовлює потребу у формуванні нових, адаптивних механізмів забезпечення їх стійкості та результативності.

1. Посилення стратегічного планування та програмно-цільового підходу. Одним із ключових напрямів удосконалення механізму фінансування є поглиблення програмно-цільового методу бюджетування. В умовах обмеженості ресурсів особливого значення набуває:

- чітка пріоритизація соціальних програм, орієнтована на підтримку найбільш вразливих категорій населення (внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій, сім'ї загиблих, люди з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї);

- розроблення середньо- та довгострокових прогнозів фінансових потреб соціального сектору, які мають враховувати ризики погіршення макроекономічної ситуації та можливі сценарії розвитку війни;

- запровадження індикаторів соціального ефекту, які дадуть змогу оцінювати ефективність видатків і розподіляти обмежені ресурси згідно з результативністю програм.

Удосконалення програмно-цільового бюджетування повинно базуватися на чіткій методології, що передбачає обґрунтованість цілей, реалістичність фінансових потреб і можливість коригування програм відповідно до змін зовнішнього середовища.

2. Оптимізація структури бюджетного фінансування та посилення контролю. В умовах воєнної економіки зростає потреба у підвищенні прозорості та раціональності бюджетних видатків. Доцільними є такі заходи:

- скорочення дублюючих програм, об'єднання малоефективних заходів у комплексні міжвідомчі програми;
- перерозподіл фінансових ресурсів на користь критично важливих соціальних програм, що безпосередньо впливають на соціальну стабільність;
- посилення контролю за цільовим використанням коштів, зокрема через цифровізацію, відкриті реєстри, автоматизовані системи моніторингу;
- запровадження механізмів оцінки ефективності витрат на рівні кожного розпорядника бюджетних коштів.

Забезпечення прозорості й підзвітності дозволить мінімізувати ризики неефективного витрачання коштів та сприятиме формуванню довіри громадськості до соціальної політики держави.

3. Розширення позабюджетних джерел фінансування. Оскільки бюджетні ресурси є обмеженими, надзвичайно важливим постає питання диверсифікації джерел фінансування соціальних програм. Потенціал мають такі напрями:

- активізація міжнародної донорської підтримки (гранти ЄС, ООН, USAID, урядів країн-партнерів);
- розширення державно-приватного партнерства для проєктів соціальної інфраструктури;
- залучення ресурсів соціально відповідального бізнесу, корпоративних фондів, благодійних організацій;
- створення цільових спеціалізованих соціальних фондів, які акумулюватимуть кошти з різних джерел;
- механізми соціального інвестування та соціального підприємництва, що поєднують комерційні та соціальні цілі.

Диверсифікація джерел фінансування дасть змогу суттєво зменшити навантаження на державний бюджет і забезпечити стійкість соціальних програм навіть у кризових умовах.

4. Цифровізація фінансових процесів у соціальній сфері. Одним із дієвих інструментів удосконалення фінансового забезпечення є впровадження

цифрових технологій у процесі планування, моніторингу та надання соціальних послуг. Пріоритетними є:

- перехід до електронного документообігу в соціальних програмах;
- розробка інтегрованої цифрової платформи для управління соціальними виплатами;
- використання технологій Big Data для аналізу потреб населення та прогнозування видатків;
- автоматизація процесів верифікації отримувачів соціальної допомоги з метою зменшення шахрайства та дублювання виплат.

Цифрові рішення забезпечують підвищення ефективності, оперативності та прозорості соціальних виплат.

5. Інституційне посилення системи управління соціальними програмами. Для підвищення результативності реалізації соціальної політики важливим є:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення фінансування соціальних програм, зокрема визначення чітких механізмів взаємодії між суб'єктами;
- розвиток кадрового потенціалу та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери;
- посилення міжвідомчої координації між Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України, Міністерством фінансів України, та місцевими органами влади;
- залучення громадських організацій до моніторингу якості реалізації програм.

Інституційне зміцнення сприятиме підвищенню ефективності державної соціальної політики та забезпечить довгострокову стійкість системи соціального захисту.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки.

Соціальні програми репрезентують стратегічні орієнтири державної внутрішньої політики у сфері розв'язання соціальних проблем та забезпечення добробуту населення. До ключових функцій держави належать ідентифікація соціальних викликів, формування програмних рішень та розроблення комплексу заходів, спрямованих на задоволення індивідуальних і колективних потреб суспільства.

ВИСНОВКИ

У контексті дослідження нами зроблено наступні висновки.

Фінансове забезпечення державних соціальних програм - це цілісна система фінансових відносин, механізмів та інструментів, спрямованих на формування, розподіл і раціональне використання бюджетних і позабюджетних ресурсів для реалізації визначених державою соціальних цілей і завдань. Воно охоплює визначення джерел фінансування, обсягів необхідних коштів, механізмів їх залучення й витрачання, а також процедур контролю та оцінювання ефективності використання фінансових ресурсів з метою забезпечення належного рівня соціального захисту населення та підвищення якості життя.

Джерела фінансового забезпечення державних соціальних програм мають чітку структуру. До них належать кошти, акумульовані із державного та місцевих бюджетів, цільових позабюджетних фондів і пенсійного забезпечення, міжнародної фінансової допомоги, а також кошти приватного сектору, благодійних і громадських організацій. Сукупність цих джерел забезпечує формування необхідного фінансового потенціалу для реалізації державних програм соціальних програм, а їх раціональне використання визначає стійкість і результативність соціальної політики держави.

Узагальнення результатів фінансування Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми у 2024 році дає змогу констатувати про часткове її виконання і з істотними відхиленнями від планових показників. Центральні органи влади продемонстрували низький рівень фінансової участі, що переклало відповідальність на місцевий рівень. Виконання заходів за рахунок донорської підтримки вказує на неефективність національного механізму фінансового забезпечення. Нереалізація ключових завдань (міжнародне співробітництво, моніторинг, реабілітація постраждалих) становить ризик невідповідності міжнародним зобов'язанням України. Загальний рівень фінансового виконання - низький, що негативно позначається на результативності заходів з протидії торгівлі людьми.

Тенденції фінансового забезпечення Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми у 2024 році вказують на повну відсутність фінансування з державного бюджету по всіх завданнях, попри передбачені асигнування, ключову роль місцевих бюджетів, які забезпечили 65% всього фактичного фінансування, висока залежність від міжнародних організацій, частка яких у виконанні становила 41,8% профінансованих видатків, нерівномірність реалізації завдань за регіонами, значна активність окремих ОВА (Закарпатська, Київська, Волинська) і повна бездіяльність інших, а також високий рівень невиконання заходів, особливо у частині міжнародного співробітництва, моніторингу та захисту постраждалих.

Умови воєнного часу зумовлюють необхідність трансформації підходів до фінансового забезпечення державних соціальних програм. Ефективність державної соціальної політики залежить від здатності системи адаптуватися до нових викликів, забезпечувати гнучкість бюджетного планування, використовувати інноваційні механізми залучення ресурсів та гарантувати адресність соціальної підтримки. Комплексне поєднання бюджетних і позабюджетних джерел фінансування, цифровізація, удосконалення програмно-цільового підходу та інституційне зміцнення органів соціального захисту

створюють підґрунтя для формування стійкої та дієвої моделі соціальних інтервенцій у воєнний період і в поствоєнній відбудові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теорія, методика розробки та оцінки. Монографія. К.: Ліра - К, 2004. 328 с.
2. Лібанова Е. М. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та практичні аспекти оцінювання. монографія. Умань: Сочінський, 2012. 312 с.
3. Тулай О. Фінансове забезпечення державних соціальних програм: концептуальні домінанти у контексті досягнення цілей сталого розвитку України. Світ фінансів. 4 (65)/2. С. 8-22
4. Стефанків О. М., Данилишин В. І. До проблеми пошуку ефективних механізмів планування та здійснення соціальних видатків у реалізації соціальної політики держави. Ефективна економіка. 2019. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7192>
5. Пігуль Н., Люта О., Бойко А. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні. Вісник Національного банку України. 2015. № 1. С. 30-35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnbu_2015_1_21.
6. Morel N., Palme J. Financing the welfare state and the politics of taxation. In book: Routledge hand-book of the welfare state. Publisher : Routledge. Edi-

- tors: B. Greve. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/258076773_Financing_the_welfare_state_and_the_politics_of_taxation.
7. Марценюк О. В. Соціальний захист населення України. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2015. Вип. 2(3). С. 166-170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Траєiv_2015_3_2_25.
 8. Данилюк О. І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. Ефективна економіка. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7056>.
 9. Алексеєнко Л. М., Шулюк Б. С. Соціальні програми: прагматика формування та проблеми фінансування. Фінанси України. 2015. № 4. С. 96-105. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_4_8.
 10. Лисяк Л. В., Зюзін В. О. Механізм фінансового забезпечення соціальних програм в Україні. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 37(1). С. 236-245. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_37\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_37(1)_34).
 11. Barrientos A. Financing social protection. IDPM, University of Manchester. 2004. URL: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/1708.pdf>.
 12. Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.
 13. Письменна Т., Лубкей Н. Фінансові аспекти реалізації соціальних проектів в умовах поширення соціальних ризиків. Світ фінансів. 2020. № 4. С. 56–68.
 14. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
 15. Михайленко С. В. Методологічні аспекти планування бюджетних видатків на фінансування соціальних програм. Актуальні проблеми

- розвитку економіки регіону. 2014. Вип. 10(1). С. 167-173. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2014_10\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2014_10(1)_26).
16. Маслик Р. О. Фінансовий стан соціальних програм як інструментів здійснення соціального захисту населення України. 2014. № 5(3). С. 56-59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2014_5\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tatrv_2014_5(3)_16).
17. Ємельяненко Л. М., Москвіна В. І. Соціальні стандарти як інструмент реалізації трансфертної політики в Україні. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2021. № 2. С. 74–83.
18. Мальований М. І. Оцінка бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні. Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. за ред. М. І. Зверькова. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. №1 (72). С. 116-135.
19. Гордієнко Л. А. Моделі фінансування соціальних програм в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 5. С. 12-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2016_5_5
20. Офіційний сайт Світового банку. Україна. Третя швидка оцінка шкоди та потреб (RDNA3): лютий 2022 року - грудень 2023 року. URL: <https://documents.worldbank.org/pt/publication/documents-reports/documentdetail/099021324115085807/p1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a2>
21. Вінокуров Я. Де Україна братиме і на що витратить гроші у 2025-му. Аналіз проєкту держбюджету. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/09/14/719340/>
22. Чугунов І., Макогон В., Тітарчук М., Савченко Н., Гусаревич Н., Адаменко І. Фінансово-бюджетне забезпечення соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2024. № 4(57). С. 446-456. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.57.2024.4432>
23. Смирнова І., Сімакова О., Карлаш Ю. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа ефективного розвитку соціального захисту населення в

- Україні. Економіка та суспільство. 2021. № 34.
URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-1555>
24. Козарезенко Л. Фінансова складова соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. Ефективна економіка. 2024. № 2.
URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3058/3094>
25. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. Бюджетна політика у сфері видатків в координатах соціального розвитку. Світ фінансів. 2021. № 4(65). С. 39-55.
26. Андріяш В. Соціальна відповідальність держави в сфері забезпечення соціального захисту населення в умовах війни в Україні. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 2.
URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/308/275>
27. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
28. Open Budget: Державний веб-портал бюджету для громадян.
URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?Class=program>
29. Василик О.Д. Теорія фінансів. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 480 с.
30. Романенко О. Фінанси : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 312 с
31. Ковальчук, Анатолій Трохимович. Фінансовий словник. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2006. 287 с.
32. Дрималовська Х. В., Бала Р. Д. Державна соціальна політика: сутність, моделі, напрями. Проблеми економіки. 2021. № 1. С. 178–184. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2021-1_0-pages178_184.pdf.
33. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. З початку року на соціальні виплати було спрямовано 408 млрд гривень.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-z-pochatku-roku-na-sotsvyplaty-bulo-spriamovano-408-mlrd-hryven>

- 34.Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Видатки на соціальну допомогу. URL: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance
- 35.Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Загальне опитування населення (раунд 16, квітень 2024 року). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf
- 36.Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>
- 37.Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>
- 38.Богдан Т. Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>
- 39.Місцеві фінанси: Підручник. За ред. О. П. Кириленко. К.: Знання, 2006. 677 с.
- 40.Євдокимова І.А. Ефективність соціальних програм як інструментів соціального захисту населення. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2009. №881. С. 190-194.
- 41.Маліновська О. Я. Соціальні програми та проекти як інструменти здійснення державної соціальної політики в умовах програмно-цільового методу організації бюджету. Економіка та держава. 2016. № 3. С. 61-64
- 42.Бюджетний кодекс України. Чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2015 р.: (відповідає офіційному текстові) К.: "Центр учбової літератури", 2015. 134 с.
- 43.Бражко О. В. Особливості формування державних підходів до розвитку системи соціального захисту населення в Україні. Публічне управління і

адміністрування в Україні. 2022. № 27. С. 35–39. URL: <http://www.pagjournal.iei.od.ua/archives/2022/27-2022/6.pdf>.

44.Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/42.pdf

45.Білик О. І. Формування системи публічного управління соціальними ризиками у світовій практиці. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 2. С. 76–81. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2021/14.pdf.

Додаток А

«Декларація доброчесності»

Я, Капущак Вадим Юрійович, підтверджую, що сам написав цю роботу і не використовував жодних інших, окрім цитованих, джерел інформації. Дослівні вирази або фрази, які цитуються, позначаються як такі; інші недослівні запозичення чи ремінісценції, наведені у тексті цієї роботи, містять актуальну інформацію щодо первинних джерел наведеного контенту. Робота у цій безпосередньо або змістовно аналогічній формі не була раніше опублікована чи оприлюднена. Усе зазначене вище посвідчую власноручним підписом.

